

VÁRADI-TORNYOS BÁLINT

Tanulmányok a 65 éves Lenkovits Barnabás tiszteletére*

(Szerk.: Keserű Barna Arnold – Kóhidi Ákos.
Budapest – Győr, Eötvös József Könyv- és
Lapkiadó Bt. – SZE DFK, 2015.)

Lenkovics Barnabás professzor 2015. július 26-án ünnepelte 65. születésnapját. A jubileumi évforduló alkalmából barátai, kollégái és tanítványai 2015 októberében tanulmánykötettel köszöntötték fel a győri jogászképzés egyik legmeghatározóbb alakját.

A kötet 37 esszéje látszólag alapjaiban különbözik egymástól, ugyanis szerzőik a rendkívül széles problémahorizonton kibontakozó magánjog-tudomány különböző aspektusait ragadták meg műveikben. E tudományos polifóniára tekintettel jelen rövid ismertető arra igyekszik választ találni, hogy a külön felcsendülő akkordokból valóban egységes zenemű épült-e fel?

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a kötet egy teljes életmű előtt kíván tisztelegni. A tanulmány-koszorú, Lenkovics Barnabás kutatói tudományszemléletéhez hasonlóan, a magánjogot végtelenül komplex egységként kísérli meg felfogni. Ahogyan a jog és jogtudomány általában, úgy a civilisztika sem korlátozódhat egy-egy szegmentum „önmagában elegendő” analízisére. E dialektikus^[1] felfogás magában hordozza a társadalomra (és annak egyes alrendszerére) mint a jog objektivációs közegére való szüntelen reflexió kívánalmát. Ha elfogadjuk ezt a paradigmát, könnyen megmagyarázhatóvá válik az a kérdés is, hogy miért kapcsolódik egymáshoz ezer szállal az egyes szerzők néhol történeti, máshol gazdasági vagy éppen jogelméleti aspektusa.

A több mint hatszáz oldalas kötetben az esszék szerző szerinti ábécé-sorrendben követik egymást. A logikus szerkesztés érzetét tovább erősíti, hogy a három idegen (angol, német és francia) nyelvű értekezés külön

[1] A kifejezéssel alapvetően a hegeli dialektika szintetizáló természetét jelölöm. E gondolkodásmódot annyiban tartom a kötet szemlélete során különösen fontosnak, amennyiben elfogadjuk, hogy a szintézis nem csak az egyes művek mikro-, hanem az egész könyv mezo- és a tudomány makroszintjén is végbemehet.

szerkezeti egységet alkot. Jelen recenzióban, e formai letisztultság elismerése mellett, egy-egy közös perspektívára jellemző tanulmány bemutatásával a tartalmi komplexumra helyezük elemzésünk hangsúlyát.

A jogtudománynak folytonosan törekednie kell vizsgálati tárgya (a jog) értékmertes analizisére. Tudjuk azonban azt is, hogy a társadalom, melyben jogrendszer tárgyiasul, valamilyen formában maga is értékghordozó. *Deli Gergely* tanulmányában a magánjog értékszelekciós mechanizmusát interpretálja az altruizmus és az önzés vonatkozásában, a végszükség jogintézményének és az *antecedent benefit*^[2] doktrínájának vizsgálata során. A *Codex Iuris Canonici*ben használt stílus kifejezés magánjogi implementációjával lehetőségünk van következtetéseket levonni a polgári jog önképéről, azaz arról, hogy a tételes jogban megjelenő két társadalmi jellemző közül melyik diadalmaskodik: az emberi szeretet vagy az önérdék feltétel nélküli érvényesítése.

Kolosváry Bálint gondolatai nyomán a végszükség példáján keresztül tapasztalhatjuk meg a jog gyakorlatias érzékenységét a szükségszerű helyzetekre. A végszükség alapján elkövetett károkozás ugyanis a jogosság és jogszerűség viszonylatában a szelekció holdudvarában helyezkedik el, hiszen e magatartás a kényszerűség születtje. A „valóságban” megjelenő *necessitas* tehát a jog normatív szövedékébe is beépül, teret engedve az el nem várható önfeláldozás felett győzedelmeskedő önzésnek: a jog nem kötelez senkit arra, hogy saját tulajdonát veszni hagyja, ha azt más (sajátjánál nem nagyobb) kárára megmentheti. Az így cselekvő személy felhatalmazást kap a szükségszerű megtételére.

Az amerikai szerződési jog egy sajátos intézménye az *antecedent benefit* egy korábbi jótétemény viszonzásául tett ígéretnek kölcsönöz jogi kötőerőt. Amint látjuk, a jog itt két általános emberi erényt helyez védelme alá: az érdek nélküli jócselekedet mögött megbúvó önzetlenséget valamint az ennek nyomán megszülető hálát. Kijelenthetővé válik, hogy az emberi szabadság itt lényegesen nagyobb szerephez jut, hiszen egyik mozzanat sem kötelező, a magatartásokat tanúsító személyek kizárólag saját etikai maximáik alapján döntenek.

Mindenképp érdekes kérdés bontakozik ki előttünk a – szerző által is többször használt – „szabadság” kifejezés használatakor, ha az így születő döntés autonóm vagy heteronóm voltára gondolunk. Egyrészt valódi, tiszta etikai elhatározás kizárólag „önmagán alapulhat”, azaz az erkölcsi döntéshozatal során sem a valóságban megjelenő objektív szükségszerűség sem pedig a társadalom megítélése nem lehet lényeges mozzanat. Másrészt a jogi kényszer háttérbe vonulása épp e független elhatározásnak biztosít nagyobb mozgásteret, azaz szabadságot ad. Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy a felvetett probléma megoldása pusztán a (magán)jog – mint diszpozitív normarend – rendszerében értelmezhetetlen. Egy jogi előírás, vagy éppen felhatalmazás elfogadása illetve elutasítása ugyanis

[2] A jogintézmény elnevezését a legegyszerűbben „korábbi jótéteménynek” fordíthatjuk, a továbbiakban azonban a szerzővel megegyezően az angol kifejezést használom.

abban a környezetben zajlik le, melynek egyben fő vonásait is köszönheti: az emberi természetben.

Ha fejtegetésünket a magánjog két jellegzetes vonására szűkítjük, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a végszükségben cselekvő ember – az autonómia hiányára tekintettel – nem etikai döntést hoz, sőt lényegében nem is az elhárítás *módjáról*, hanem az elhárítás relevanciájáról dönt. A jogintézmény ugyanis saját feltételeként határozza meg a szükségszerűséget, azaz a „másként el nem háríthatóságot”. Figyelembe véve a jog által biztosított autonómia természetét,^[3] mi is egyetérthetünk Deli Gergely álláspontjával, miszerint a magánjog, amennyiben lehetőség van rá, a legemberibb jogágként a szabadságot preferálja.

A jog tárgyasulási közege és alapja – a társadalom – természetesen nem mozdulatlan gránittömb, hiszen lételeme saját megújulása, hullámzó változása. Ahogyan a Kultúra és a Gazdaság fejlődik, úgy a Hatalom és annak alrendszerei, köztük a jog is mozgásba lép. Mindhárom tényező kölcsönösen hat egymásra, így a magánjogi modernizáció^[4] nemcsak az adott társadalmi rend jogi tükörképe, hanem egyben az azt alakító, formáló erő is. A leggyökeresebb magánjogi megújulást természetesen egy adott állam polgári törvénykönyvének kodifikációja és rekodifikációja okozza.

Fazekas Judit tanulmányában a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. (a továbbiakban: régi Ptk.) és 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) kodifikációjának folyamatába tekinthet bele az olvasó. A szerző művében kiemeli, hogy a régi Ptk. megalkotása és mielőbbi elfogadása is elvi jelentőséggel bírt, nemcsak a jogszabály tartalma tükrözte a kor államszocialista szellemét. Alapvető fontosságú volt, hogy az új gazdasági és állami rend kívánalmai miatt maga a jogszabály is szakítson a korábbi gyakorlattal. Ez a prioritás magyarázza a hatályba léptető jogszabály azon rendelkezésének kiemelendő szerepét, amely megtiltotta mind a korábban kialakult jogelvek, mind pedig a Legfelsőbb Bíróság iránymutató döntéseinek használatát.

Tekintettel arra a tényre, hogy a tanulmány célja kizárólag a kodifikációs folyamat rögzítésére korlátozódik, a szerző nem tér ki a módosítások normatív tartalma mögött kirajzolódó társadalmi változásokra, ugyanakkor nem mulasztja el rögzíteni azok alapvetően politikai és gazdasági változások szülöttei. Az alapos

[3] A dilemma megoldását Bibó István a kanti, illetve hegeli jog- és szabadságfelfogás szigorú elhatárolásában, majd óvatos szintézisében látta: saját nézőpontja szerint a jog a legobjektívebb kényszerként és a legobjektívebb szabadságként jellemezhető. (Bibó, 1986, 112.) A Deli Gergely által vizsgált szükséghelyzet kiváló példa arra, hogy miként oldódik fel az ambivalencia.

[4] A modernizáció általam használt kifejezése nem egyenértékű a reformmal. Egy jogi reform nem feltétlenül valamiféle általános (mondjuk ki: globális) optimum elérését célozza, pusztán az adott probléma állami szinten történő megoldását próbálja elérni, míg a modernizáció mindig az aktuális világrend felé való közeledésre irányul. (Jó példa lehet az előbbi helyzetre a liberális világrendtől elzárkózó, éhínség sújtotta Észak-Korea állami, azaz nem magánszektorbeli beruházásait lehetővé tevő közjogi reformcsomag, melynek eredményeként többek között a Kaesong – gazdasági – övezet is létrejött. Itt ugyanis nem a nyitás volt az alapvető irányelv, még kevésbé a liberalizáció, hanem kizárólag egy gazdasági probléma kezelése. (Noland, 2003, 24–25.)

vizsgálatot bizonyítja, hogy a mű a két Ptk. között született, de hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény előkészítési munkálataira is kitér.

A jogi reformok kapcsán kiemelendő még *Egresi Katalin* munkája, melyben szintén történeti aspektusban rajzolódik ki az olvasó előtt az olasz alkotmányozás folyamatában körvonalazódó, majd az ott ténylegesen testet öltő tulajdonfelfogás. Különös érdekességet kölcsönöz a tanulmánynak az a tény, hogy a választott alkotmányos rendelkezést egyetlen szakaszban rögzítette a jogalkotó. Az alapnorma mögött megbúvó elvi konfliktusok (mint például a szocialisták és kereszténydemokraták hosszan elnyúló vitája) és az olasz alkotmány egyéb jogszabályhelyeivel (például a szabadság, munka és szolidaritás eszméinek tárgyasulásával) való összefüggés vizsgálata teszi indokolttá a tanulmány legalább említésszintű bemutatását.

Természetesen, a kötetben több klasszikusabb szemléletűként aposztrofálható mű is helyet kapott, melyek egy-egy különös magánjogi jogintézmény, illetve szakterület helyét, funkcióját vagy fejlődését mutatják be. Ahhoz ugyanis, hogy a könyv gondolatossága valóban méltó legyen a felköszöntött Lenkovics Barnabás munkásságához, nem elég a „globális” folyamatok és adottságok jogágbeli lecsapódásának felvázolása, így a generikus sajátosságok mellett a speciális jellemzők vizsgálata is szükséges.

Keserű Barna Arnold, a kötet egyik szerkesztője tanulmányában a szellemi tulajdonjogok helyét vizsgálja John Locke tulajdonelméletében.^[5] A szerző már problémafelvetésében vizsgálat alá veti a szabadság, tulajdon és munka koegzisztenciáját^[6] és ellentmondásait. A munka erős individualizáló képességén keresztül a megteremtett érték(többlet) személyessé válik, azaz látszólag elszakad a közösséget alkotó többi egyéntől. Hogy szolgálhatja tehát a magánérdek a közjót? A kérdés a materiális javak esetén könnyen megválaszolható, hiszen a „többlet” a közteherviselés kívánalmán keresztül valamilyen formában visszakerül a közösséghez. A szellemi tulajdon azonban materiális és immateriális ráfordítások nyomán születik meg és e kettős jellegét teljes léte alatt megőrzi.

A szerző a természetjogi és a jutalmazási elméletek összevetésével végzi el a szellemi tulajdon létalapjának megalapozását. Fontos megemlítenünk, a szerző nem véletlenül rögzíti, hogy a szellemi tulajdon legitimációja kizárólag a tulajdon természetjogi eredetének elfogadásával történhet, ugyanis a természetjogi fundamentum csak a természetjog talaján állva legitimál és nyújt biztos álláspontot. A Locke által kiemelt másik két kritérium (a korlátlanul rendelkezésre álló közös

[5] A tanulmány nem mulasztja el megemlíteni, hogy a vizsgált elmélet mindenképp legalább „ellentmondásosnak” tekinthető. Szigeti Péter Rigó Anettel egyetértve háromféle ellentétes értelmezési lehetőségét vet fel, melynek ambivalenciáját többek közt a korai kapitalizmus Locke által interpretálható jellegzetességeivel (azaz a saját munka és a bérmunka különböző mértékű eszmei igazolhatóságával) magyarázza. (Szigeti, 2011, 91–92.)

[6] Lenkovics Barnabás több munkájában is kiemeli a saját munkán alapuló tulajdon védelmében gyökerező (tehát mások tekintetében korlátként megjelenő) szabadság relevanciáját, hangsúlyozva, hogy az így létrehozott érték ezer szállal kötődik teremtőjéhez. (Lenkovics, 2011a, 60–61.)

készletekből történő elsajátítás és a pazarlás hiánya) megvalósulásának bizonyítása után a mű kiter az alkalmazási nehézségekre is. A védjegyek el nem hanyagolható fontossága ugyanis még az Egyesült Királyság jogrendszerének tulajdon-elméleti megalapozottságát is kikezdte. Az opusz konklúziója egyben saját létjogosultságát támasztja alá: a látszólag időtlennek tűnő elméletek kizárólag a folyamatos újraértelmezés és progresszió segítségével élhetik túl az őket megalkotó kort.

Az elméleti alap lényegességét alátámasztó művek mellett természetesen számos pragmatikus nézőpontú esszét is tartalmaz a könyv. Ezen gyakorlatias aspektusra jó példát nyújt *Szegedi András* tanulmánya, mely a tételes jog magas absztrakciós fokán megjelenő jogalkotói célok és a valóság közti konfrontációt mutatja be a Ptk-ban szabályozott behajtási költségátalány kapcsán. Napjainkra világossá vált, hogy a Hatalom regulációs szerepe nem tűnhet el teljesen sem a magánjog sem pedig a gazdaság (még mindenki számára tolerálható) közjogi aktusai tekintetében. Etikai aspektusból kijelenthető, hogy az ember mind magán-személyként, mind polgárként, sőt még gazdasági aktorként is védelmet érdemel.^[7] Kétségtelenül hangsúlyos azonban e védelem határainak pontos körvonalazása, ugyanis könnyen előfordulhat az a helyzet, mikor az embert a védőktől kell megvédeni. A szerző álláspontja szerint a hitelezővédelem ezen eszköze pontosan ilyen idegen test a magánjogban.

A rendelkezés Ptk-ba^[8] foglalásának alapja egy európai parlamenti és tanácsi irányelv volt, melynek nyomán az adósi késedelmet elszenvető hitelező – kógens norma alapján – átalánydíj elfogadására „kötelezett”. A tanulmányban felhozott és következetesen alátámasztott kritikai észrevételek között szerepel az átalány inadekvát volta a különösen alacsony és különösen magas követelések tekintetében, valamint az a tény is, hogy a gyakorlatban előforduló esetek kiugróan magas hányadában a gazdasági szereplő egyszerre adós és hitelező is. A behajtási költségátalány értelmezésére kiadott – és a praxis komplexitására érzékenyebb – két (a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal által kibocsátott) állásfoglalás tovább nehezíti a rendelkezés praktikus és ésszerű alkalmazását. A felmerült kétségek részletes bemutatása után az olvasó számára is nyilvánvalóvá válik az a Szegedi András által kiemelt gondolat, miszerint nemcsak a felek kölcsönös tisztessége szükséges a magánjog hatékony működéséhez, hanem a jogalanyokba vetett jogalkotói bizalom is.

[7] Lenkovics Barnabás megfogalmazásában: „[Ha az embert] hatalmas erők (kommunizmus, multinacionális társaságok, globális pénzügyi intézmények) szándékosan - hol valóságosan, hol „csak” fondorlattal irtják (ténylegesen likvidálják, akarattalan bábfigurává alakítják, vagy csak meggyengítik, függővé, kiszolgáltatottá teszik), akkor az új törvénykönyv és az annak szellemét tükröző magánjog-politikai eszközök által is védetté kell nyilvánítani.” (Lenkovics, 2011b, 92.)

[8] Pontosabban: Ptk. 6:155. § (2) bekezdése.

Jelen recenzióban nem vállalkozhatunk a magánjog és közjog között megfigyelhető kölcsönhatás okainak és következményeinek átfogó problematizálására, ugyanakkor azt relatíve biztosan kijelenthetjük, hogy a jogrendszer koherenciájának követelménye a modern joggal szemben támasztott általános elvárás. *Herédi Erika* tanulmánya a közigazgatási jog, a polgári (anyagi) jog és a polgári eljárásjog metszéspontjában elhelyezkedő kisajátítási eljárás alaki jogi dilemmáira hívja fel a figyelmet. Az eljárásjogi megközelítés kiválóan mutatja be azt a helyzetet, amikor egyszerre csillan meg napjaink Leviathanja kezében a kard, és karján a lánc: azaz a közérdek érvényesítésének anyagi erejét a tisztességes eljáráshoz való jog alaki ellensúlya fékezi. A (magán)tulajdon *abszolút* sérthetetlenségének – soha meg nem valósuló – ideáját tehát felülírja ugyan a kisajátítás jogintézményében diadalmaszkodó közérdek, azonban a kisajátítási eljárás garanciái és az általános eljárási alapelvekben testet öltő alaki jogi védelem gátat szab a hatóság esetleges önkényének.

Az esszé a kisajátítási eljárás során meghozható közbenső határozat létjogosultságát vizsgálja a polgári perben kibocsájtható közbenső ítélet analógiája segítségével. Visszanyúlva az ésszerű időn belüli döntéshozatal alapjogi kívánalmához, a mű sikerrel támasztja alá a részhatározat meghozatalának pragmatikus gondolatát a nem ritkán több évig elhúzódó processzusokban. A szerző így megalapozottan jelenti ki, hogy a kifejezett jogszabályi előírás hiányát áthidaló alapelv a jövőben méltán lehet a progresszív bírói gyakorlat kiindulópontja.

A tételes pozitív jog fejlődésének egyik alapvető sarokköve az „élő jog” bírói döntésekben való el- és felismerése. *Takács Péter* tanulmánya egy jogeset, az Altmann-ügy elemzésével mutatja be a polgári jog jelenkori stádiumában az állam mint magánjogi szereplő megítélését. Van-e bárkinek hatalma a főhatalom gyakorlója felett? A klasszikus alapú – és egyre zsugorodó értelmezési tartományú – szuverenitás-elméletek képviselői közül néhányan nyilvánvalóan már a problémafelvetést is fogalmi zűrzavarnak gondolhatják. Mára azonban megkérdőjelezhetlenné vált az a tény, hogy még az állam magán- és közjogi aktusainak konzekvens elválasztása sem tartható fenn a végsőkig egy konkrét eset eldöntése során.

A szerző a precedens értékű jogeset és előzményei részletes bemutatásával vázolja fel az egy időben megingathatlannak hitt állami immunitás lassú porladását. A német-osztrák állam Adele Bloch-Bauer hagyatékát egy adóvégrehajtásban hozott – tehát közjogi – aktussal foglalta le, ám később öröklési jogi érvekkel igyekezett a hagyaték részét képező Klimt-képeket megtartani. Hosszas viták után Maria Altmann (az örökös) ügyében az Amerikai Egyesült Államok Bírósága megállapított az osztrák állam fölötti joghatóságát, így lényegében Ausztria „sérthetetlensége” az amerikai jog szerint erodálódott. Az esszé természetesen nem mulasztja el felhívni a figyelmet arra sem, hogy az érdemi döntést később ugyan választottbíróság hozta meg, azonban Ausztria számára az arbitrázs elfogadása kétségtelenül az utolsó esélyt jelentette immunitása (legalább látszólagos) megőrzésére. Mindezek alapján megállapíthatóvá válik az a tény, hogy nemzetközi viszonylatban a közjogi elemekkel terhelt magánjog fejlődése oly feltartóztatatlannak bizonyulhat, mely meghaladhatja alkotója hatalmát.

Jelen recenzió pusztán egyetlen nézőpontból vizsgálta az ünnepi tanulmánykötet egészét, ez pedig a több-nézőpontúság kritériuma. Mind a példaként felhozott írások, mind az itt nem ismertetett művek egy-egy önállóan is színvonalas elemzést nyújtanak választott témájukról, azonban összességükben szemlélve új perspektívában világítják meg a magánjog terrénumát. Az így kibontakozó komplex egész, céljának megfelelően, méltóképp tiszteleg az emberi tudásvágy sokszínűsége előtt, ezért olvasását nyugodt szívvel ajánlhatom bármely jogterület művelőjének.

IRODALOM

- Bibó István (1986): Kényszer, jog, szabadság. In: *Válogatott tanulmányok*, Első kötet (1935-1944). Magvető Könyvkiadó, Budapest, 10-147.
- Lenkovics Barnabás (2011a): Ptk. és Alkotmány, ember- és társadalomkép. *Alkotmánybírószági szemle*, 2. szám 59-63.
- Lenkovics Barnabás (2011b): Fenntartandó magánjog. *Jog, Állam, Politika*. Győr, 85-94.
- Noland, Marcus (2003): *Famine and Reform in North Korea*. WP 03-5, Insitute for International Economics. <http://www.iie.com/publications/wp/03-5.pdf> (2015.12.05.)
- Szigeti Péter (2011): *Társadalomkutatás - mi végre?* (Publicationes Jaurinenses op. 9.) Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.

•
Maximilian Gandolph, Canon Missae, Salzburg, 1682. (részlet)